

TÜRKİYE V. DİNÎ YAYINLAR KONGRESİ

Kadın Konulu Dini Yayınlar

02-04 Aralık 2011 - ANKARA

KADIN YAZARLAR VE HİDAYET ROMANLARI: HUZUR SOKAĞI İDEALİNDEN HUZURSUZLUKLARIN İTİRAFINA

Doç. Dr. Kenan ÇAYIR

İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Hidayet romanlarını ve kadın yazarlarını anlayabilmek için öncelikle bu edebi türün ve yazarların hangi sosyolojik ve siyasal ortamda ortaya çıktığına bakmamız gerekir. Bu romanlar, Türkiye’de İslami hareketlerin yükselişe geçtiği 1970 ve 1980’lerin ortamında yazılmaya başlanmıştır. Bu yıllar Batılı ve Ortadoğulu düşünürlerin kitaplarının çevrildiği, yoğun bir kitap ve dergi yayınının yapıldığı, dindar aydınların peşpeşe Batılı modernleşmeyi eleştiren kitaplar yayımladığı, dindarların mağduriyetinin sembolü haline gelen başörtüsü tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. Başka bir deyişle İslamcılığın bir toplumsal harekete dönüştüğü ve hemen her şeyin yeni bir İslami süzgeçten geçirildiği yıllardır özellikle 1980’ler. Bu dönemde yayınlanan kitapların başlıkları da bunu özetler: “İslam’da Kadın”, “İslam’da Cinsel Hayat”, “İslam’da Evlilik”, “İslami sosyoloji”, “İslami psikoloji” vs.

Bu dönemdeki yayınların arkasındaki temel motivasyon, modern dünyada ‘özgün, otantik İslami bir sistem ve yaşam tarzı’ oluşturmaktır. Bunu yaparken de dindar aktörler bir yanda Batılı modernleşmeyle ve bunu Türkiye’ye taşıdığı ileri sürülen Kemalizm ile hesaplaşırlar, diğer yanda geleneksel dindarlığı sorgularlar. Bu hesaplaşmada genellikle de modern olan tamamıyla reddedilmez, bunun yerine alternatifi oluşturulmaya çalışılır.

Hidayet romanları da böyle bir siyasal ve kültürel ortamın ve hesaplaşma arayışının ürünüdür. Bazı İslami aydınların “gençleri gerçeklikten uzaklaştıran bir tuzak” (Çayır 2008: 29) olarak gördükleri roman, hidayet romanı yazarlarına göre İslam’ı anlatmak için, Batıcı Cumhuriyet romanlarıyla mücadele etmek için ve İslami düzeni hayal edebilmek için önemli bir araç olarak görülür. Roman yazmak, yazarların ifadesiyle “dil ile cihat etmek” ve İslami mücadele yolunda “düşmanın silahıyla silahlanmak” (Çayır 2008: 33) şiarıyla

meşrulaştırılır. Sonuçta birbirine benzeyen anlatıları, olay örgüleri, “modern hayatın boşluğuna düşmüş” insanların hidayetleriyle sonlanan final sahnelerine sahip olan ve çok satan popüler bir edebi tür ortaya çıkar.

Hidayet romanlarının ilk örneklerinden birinin yazarı Huzur Sokağı adlı önemli romanıyla Şule Yüksel Şenler'dir. Hekimoğlu İsmail “Minyeli Abdullah” Müslüman erkeği anlatıyordu. Huzur Sokağı da Müslüman kadının çilesini anlatan bir kitaptı. Bu iki kitap birbirini tamamladı” der (Şenler 2007: 223). Önce senaryo şeklinde kaleme alınan bu romanın yazılma öyküsü de geleneksel İslami yayın anlayışının yerini alan yeni dönemi anlatır. Senaryo/roman teklifi Şule Yüksel'e geldiğinde şöyle der: “Yazarım ancak bir şartla! Onlar benden ya Hz. Fatıma, ya ashaptan birisini... isterler, ben bunu yazmam”. Çünkü Yüksel Şenler bu tarz konulu filmleri seyrettiğinde “Allah'ım İslam ne kadar güzelmiş ama o günler içinmiş. Bugün ben bunları yapmaya kalksam mümkün değil ki!” duygusuna kapılır. O “bulunduğu şartlara uygun, gençliğe dininin, inançlarının icaplarını anlatacak, yaşadıkları hayatın yanlışlarına, sorumluluklarına kahramanları nezdinde dikkat çekecek... mesajlarla yüklü” (Şenler 2007: 217) bir metin yazmak ister. Sonradan Huzur Sokağı olarak romanlaştırılan bu senaryo, hidayet romanlarında gelenek haline gelen “asri açık genç bir kız ile imanlı genç arasındaki aşk” üzerinden Müslümanların modern dünyadaki huzursuzluğunu ve huzur arayışını sembolize eder. Romanın yayımlanmasından sonra Yüksel Şenler kendisine ‘bu Huzur Sokağı'nın nerede olduğunu soran mektuplar geldiğini söyler. İnsanlar “ortamı biliyorsunuz, biz de evlenince orada ev tutmak, çocuklarımızı orada büyütme istiyoruz” (Şenler 2007: 221) diye Huzur Sokağı'nın adresini sorarlar.

Yüksel Şenler'i ileriki yıllarda birçok kadın romancı takip eder. Emine Şenlikoğlu, Sevim Asımgil, Şerife Katırcı Turhal gibi yazarlar hidayet romanı kategorisinde birçok roman yayımlamışlardır. Bu yazarların yanında daha az yazan, az bilinen başka kadın yazarlar da (örneğin Hatice Akdoğan, Sabiha Ateş Alpat, Esmâ Yakar) vardır. Yazılma motivasyonu açısından erkek ve kadın yazarlar arasında bir fark yoktur. Kadın yazarlar da romanlarını bir sorumluluk bilinciyle, İslam karşıtı ve feminist söylemle mücadele etmek için yazdıklarını ifade ederler. Dolayısıyla roman kurmaca edebi bir tür olmaktan çok gençlere mesajların verildiği ciddi bir alandır. Hatta Şenlikoğlu'nun bir romanının kapağında şöyle bir ifade vardır: “fikir romanı”

Bu dönemdeki dindar kadınların konumuna ve İslami çevrelerdeki tartışmalara bakıldığında roman yazma eyleminin, kadınlara, söz söylemeleri için önemli bir alan açtığı ileri sürülebilir. Çünkü 1980'lerde kamusal alanda var olan tartışmaları yürüten, entelektüel kitaplar yayımlayan dindar aktörler çoğunlukla erkeklerdir. Kadınlar tabanda aktif olarak çalışmaktadırlar, ancak siyasetin görünen yüzünde yer almazlar. Bu dönemde kadının sesinin haram olup olmadığı, kadınların İslami radyolarda spikerlik yapıp yapamayacağı, konferans verip veremeyeceği tartışılır. Bu yüzden genellikle subjektiflikle, hayal ve fantezi dünyasına ait olmakla, öykü anlatmakla, fazla ‘ciddi olmamakla’ özdeşleştirilen edebi

alandaki kadınlar daha kolay var olabilmiş ve söz söyleyebilmişlerdir. Sibel Eraslan 90'ların sonunda verdiği bir mülakatta bile, yazılarında birinci tekil şahıs kullanan kadınların hâlâ eleştirildiğini, bu yüzden kendilerini "hikâyelerdeki kahramanların arkasına gizlemek" zorunda olduklarını söyler (Çakır 2000: 100). Bu açıdan 80'lerin ortamı düşünüldüğünde hidayet romanlarının, kadınlara kahramanlar aracılığıyla söz söyleyebilme fırsatı açtığının altını çizmek gerekir.

Kadın yazarların romanlarının içeriklerine baktığımızda, hidayet romanlarının genel temalarından farklılaşmadığı görülür. Dönemin tüm temel sorunsalları hep kadın üzerinden tartışılır. Zaten bir sosyal hareket olarak İslamcılık, Cihan Aktaş'ın sözleriyle "kadın çabasının öne çıktığı, kadın meselelerine yoğunlaşan bir dalgadır" (2007: xxii). Bunda şüphesiz Cumhuriyet modernleşmesinin kadın üzerinden yürümesinin payı büyüktür. Müslümanlar da modernizme, sekülerizme, Kemalist çevrelere yine kadın konusunu öne çıkararak cevap verirler. Bu anlamda hidayet romanlarının ağırlıklı konusu, yazarının cinsiyetinden bağımsız olarak, kadındır. Roman kapaklarında kullanılan resimler ve imgeler hep kadın ağırlıklıdır.

Hidayet romanlarında Cumhuriyet modernleşmesine ve Batıcılığa kadın üzerinden cevap vermenin pratik sonucu şu olmuştur: Romanlarda dekadansı, modern olanı, eleştirilen çağdaşlık anlayışını temsil eden kadındır. Ancak bunun karşısında ideal İslami düzeni ve yaşamı temsil eden de tesettürlü kadındır. Bir roman başlığıyla söylersek "Özyurdunda Garip" olan da kadındır, örtündüğü anda modernizmin tüm çelişkilerinin aşıldığı bir düzene gösteren, hidayeti sembolize eden ve İslami olanı gösteren figür de kadındır.

Hidayet romanlarının kurgusu ve diyalogları da dönemin 'Batıcı ideolojilerine', 'Batıcı aydınlarının' ürettiği tezlerle ilişkisel biçimde şekillendirilir. Bu açıdan Şerife Katırcı Turhal'ın romanları temsili niteliktedir. Turhal'ın iki romanının başlığı liberal feministlere cevap niteliğindedir. "Kadının Adı Yok" diye kitap yazan feministlere Turhal, "Müslüman Kadının Adı Var" romanıyla cevap verir. Başka bir romanına da yine Duygu Asena'nın 'Aslında Aşk da Yok' kitabının başlığına nazireyi anımsatır şekilde 'Aslında Aşk Var' başlığını koyar. Bu romanlarda Turhal feministlere şöyle cevap verir: "Mümin kadınlar, erkeklerle üstünlük yarışına giren feministlerin boşa kürek salladıklarını bilir; böyle akılsız oyunlara icabet etmezler. Erkeklerle üstünlük iddiasında olanlar, Allah'ın kanunlarından habersiz biçarelerdir" (Turhal 1999: 157-8). Diğer hidayet romanlarında da görebileceğimiz bu tür ifadelerle 'laik/çağdaş' kesimlerden farklı olarak Müslüman kadınların ezilmediği ileri sürülür. Romanlarda Müslümanlar erkeğiyle kadınıyla tam bir uyum içinde resmedilir. Bu romanlarda Müslüman karakterler hiçbir zaman İslami olmayan düşünceler içinde, İslami olmayan mekanlarda, İslam'a uygun olmayan haller içinde (örneğin erkek ile kadının bir odada yalnız olmaları gibi) hiçbir zaman resmedilmezler.

1990'lara gelindiğinde hidayet romanlarının artık eskisi kadar yazılmadığını ve satmadığını görürüz. Bu dönemde dindarlar artık yavaş yavaş ekonomide ve siyasette başa-

rlar kazanmaya başlamıştır. Orta sınıflaşma olarak tanımlayabileceğimiz bir dikey sosyal hareketlilik elde etmişlerdir. Dönemin İslami tatil, İslami moda, İslami holding gibi tartışmaları da bu dönüşümün göstergesidir. Fatma Barbarosoğlu'nun deyişiyle bu dönemde açılmaya başlanan "İslami kolejlerle birlikte hidayet romanlarının kahramanları demode olmuştur" (Şişman 2001: 67). Yeni nesil artık kendini-hidayet romanlarının muhalif, dışlanmış, yerleşmemiş, karakterleriyle özdeşleştirmemektedir belki de. Bu dönemde hidayet romanlarına İslami kesimlerden eleştiriler yükselir; anlatılanlar fazla arabesk bulunur.

1990'larda hidayet romancılarının yazdığı yeni romanların anlatıları önceki dönemden oldukça farklıdır. Önceki dönemde, yukarıda vurguladığım gibi Müslümanlar tam bir uyum içinde resmedilir, romanlar hep mutlu sonla, kadınların örtünmesiyle ve karakterlerin hidayetiyle biterdi. İdeal İslami yaşama ulaştırırdı hidayet öyküleri. Yeni dönemde ise artık dindar kesimlerin iç sorunları romanla anlatılmaya başlanır. Bu açıdan Şenlikoğlu'nun 1997 yılında yayımlanan Kadınlar da Kadınları Eziyor romanı çarpıcıdır. Bu romanda Şenlikoğlu kocasının kendisini aldattığını öğrenen ve evi terk eden örtülü dindar bir kadının, yine evli olan başka bir erkeğe aşık oluşunun, bunun acısını yaşayışının öyküsünü anlatır. Yazar erkekleri uyarır bu romanda; ilgi görmeyen kadınların başka erkeklerle ilgilenebileceğini söyler. Romanın kadın karakterinin yaşadıkları üzerinden Şenlikoğlu, erkeklerin kadınların duygularını anlamadığını, "dini kitapların hep erkeğin arzularını konu ettiğini" söyler, "bence kadınların ruh halleri de işlenmeli" (s.95) der. Dolayısıyla artık yeni romanlarda ideal hidayet öyküleri yoktur. Artık dindar çevrelerdeki kadın-erkek ilişkilerindeki sorunlar, kadınların hayal kırıklıkları ve ikinci eş gibi sorunlar anlatılmaya başlanır yeni dönemin romanlarında.

Şenlikoğlu bu romanda bir taraftan erkekleri uyarır ama sorun yine aslında kadın üzerinden anlatılır. Yazar bu romanı, İslami kesimlerde evli erkeklerle aşık olan, dolayısıyla o erkeğin karısını düşünmeyen kadınları eleştirmek için yazdığını söyler. Romanın başlığı da buradan gelir: Kadınları Kadınlar da Eziyor'dur. Dolayısıyla sorunun anlatımında vurgunun kadın üzerinde olması dikkat çekicidir. Benzer bir anlatıyı Ahmet Günbay Yıldız'ın "Benim Çiçeklerim Ateş'te Açar" romanında da görürüz. Dindar bir karakter olan edebiyat profesörü hocasına aşık olan kız öğrenci, kendisini ikinci eş olarak almaya zorlar romanda.

İslami kesimlerdeki sorunların anlatılmaya başlandığı bu yeni romanlarda hâlâ ürkek bir eleştiri vardır. Şenlikoğlu ürkek bir şekilde ataerkil dini anlayışı ve erkekleri eleştirir. Zaten Şenlikoğlu romana yazdığı ön sözde okuyucularından şu ricada bulunur: "Elinizdeki bu kitabın konusu çok hassas bir konudur. O yüzden hiç kimseye bu kitabın konusunu anlatmayın. Ya kitabı kendisi okusun, ya da bu kitabın konusu hakkında hiçbir bilgisi olmasın". Yazarı böyle bir uyarıda bulunmaya iten şey, ilk kadın hidayet romancının hayal ettiği Huzur Sokağı'ndaki huzursuzlukların başka mahalleler tarafından duyulmamasıdır. Yazar cemaatin içindeki huzursuzlukları, yazma eylemiyle ifşa eder ama öte yandan

hayal edilen kolektif kimliğe de bir zarar gelmemesini de arzular. Ancak her ifşa aslında sınırların sorgulanmasıdır, kolektif kimliğin sınırlarının aşıldığının göstergesidir; yazarın kolektif tanımlamaların dışına çıkarak özneleşmesinin işaretidir. Şenlikoğlu da her ne kadar ‘iç tartışmalarımızı başkası duymasın’ dese de yazma eylemiyle, kadını belirli rollerle tanımlayan bir dini anlayışı sorgular, kendisini 1980’lerin ortak dilinden farklılaştırır.

Şenlikoğlu’nun ürkek eleştirilerinin yanında yeni nesil kadın yazarlar, hem edebi hem de edebiyat dışı alanlarda 1980’lerin radikal İslami anlayışını, erkek egemen dilini, hidayet romanlarının öykülerini çok daha net bir şekilde eleştirmeye başlarlar. Buna göre hidayet romanları daha çok savunma psikolojisiyle yazılmış metinlerdir. Halime Toros, bu savunma psikolojisi içinde kadınların, “İslam’ın aslında kadına nasıl değer verdiğini göstermek için kendi hayatlarını ‘es’ geçtiklerini”, dolayısıyla “bir yüzleşme yapma gereği” duymadıklarını söyler. Bu dönemde insanların yaşamlarındaki sorunlar da aktörlerin hatalarıyla değil içinde yaşanılan düzen ile açıklanır. Toros, süreç içinde kadınların aslında bu sorunların ne kadar kendi sorunları olduğunu anladıklarını dile getirir (2000: 202). Bu süreçte kadın yazarlar düzeni suçlamak yerine sorunlarıyla açıkça yüzleşmeye başladıkları ürünler ortaya koymaya başladılar. Sonuçta 1990’ların sonlarından itibaren artık hidayet romanı olarak sınıflandırılmayacak nitelikte ve çok daha açık eleştirel bir içerikle yazılan öyküler ve romanlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Yeni edebi eserlerde yazarlar eleştirilerini hem İslami hem de laik kesimlere yöneltirler. Bu eleştirilerin şu noktada toplandığı görülür: Her iki kesim de sanki İslam’ın tek temsilcisi kadınlar gibi davranmaktadır. Açmak gerekirse, eleştirilere göre İslami kesimler kadınları kutsallaştırmakta, beklenen giyim ve hareket tarzının dışındaki her kadını sert biçimde eleştirmektedir. İslami kesimlerde korkulan “dünyevileşme”, “fazla modernleşme”, “tüketim kültürüne adapte olma” gibi tüm kavramlar hep kadınlar üzerinden okunmaktadır. Dolayısıyla kadınlar günah keçisi durumuna indirgenmekte, sürekli gözetim altında tutulmaktadır. Bu durum kadınların alanlarını iyice daraltmakta, dillerini kısırlaştırmaktadır kadın yazarlara göre.

Öte yanda laik kesimler de başörtülü kadınlara İslam’ı temsil etme görevi vermektedir. Bu kesimler de Müslümanların tüm hatalarını kadınlara yüklemektedir. Örtülerinden dolayı görünür oldukları için laik kesimler tüm önyargılarını ve ayrımcı davranışlarını kadınlara yöneltmektedir. Örtülü kadınlar kolaylıkla etiketlenmekte, laiklerin çoğunlukla buldukları yerlerde bazen dışlayıcı bakışlara maruz kalmakta bazense açıkça ayrımcı davranışlarla karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla yeni edebi anlatılara göre hem İslami hem de laik kesimler elbirliğiyle örtülü kadınların alanını daraltmakta, onları “eve itmektedirler” (Çayır 2008: 140). Bu yeni öykülerde kadınlar bu sıkışmışlığı ve ikili dışlamayı gündeme getirirler.

Roman yazma eylemi sadece edebi bir faaliyet değildir. Roman, insanların deneyimlerini anlamlandırdığı, dilini ürettiği ve kimliklerini kurdukları bir alandır. Bu açıdan hem

hidayet romanları hem de sonraki özeleştiril öyküler dindar kadınların geçmiş ve güncel deneyimlerini gözden geçirdikleri, sınırları sorguladıkları ve kendi öznelik pozisyonlarını kurdukları metinlerdir.

Türkiye'deki bu alanda yapılan yayınlara rağmen, kadınların yaşadığı deneyimlerin hâlâ yeteri kadar yazılmadığını, hikayeleşemediğini söylemek yanlış olmaz. Hikayeler yazılmadıkça, yayımlanmadıkça yaşananları anlamak ve yeni anlam çerçeveleri kurmak da güçleşiyor.

KAYNAKÇA

Aktaş, C. (2007), Bir Hayat Tarzı Eleştirisi: İslamcılık, İstanbul: Kapı yay.

Çakır, R. (2000), Direniş ve İtaat: İki İktidar Arasında İslamcı Kadın, İstanbul: Metis.

Çayır, K. (2008), Türkiye'de İslamcılık ve İslami Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yay.

Şenler, Ş. Y. (2007), Bir Çığır Öyküsü: Şule Yüksel Şenler, Demet Tezcan (haz.), İstanbul: Timaş.

Şenlikoğlu, E. (1997), Kadınlar da Kadınları Eziyor, İstanbul: Mektup yay.

Şişman, N. (2001), Kamusal Alanda Başörtülüler: Fatma Karabıyık Barbarosoğlu ile söyleşi, İstanbul: İz yay.

Turhal, Ş. K. (1999), Müslüman Kadının Adı Var, İstanbul: Adese yay.

Oturum Başkanı- Kenan Bey'e biz de teşekkür ediyoruz. Aslında hidayet romanları üzerinden modern dönemdeki Müslüman toplumun, Müslüman kadının gelgitlerini bize çok farklı açıdan göstermiş oldu. 1980'lerde nasıl kadının sesinin tartışıldığını ama hemen arkasından kadının kendisini nasıl gerçekleştirdiğine ve var olabildiğine işaret etti. Bir anlamda aslında Müslüman kadının psikolojisi, Müslüman kadınların aktif rol aldığı Müslüman toplumun doğası, dönüşümü, hidayet romanları üzerinden romanın ortaya çıkışı, tematik dönüşümü üzerinde aynı zamanda Müslümanların var oluş mücadelesini aksettiren bir ayna olarak bize ifade etmiş oldu.

Kendisini dinlerken bir anda Hacı-i Evvel'den yani Ahmet Mithat Efendi'den günümüze kadar gelen romanın hikâyesini düşündüm. Belki de bizim yazgımız bu gerek Osmanlı'nın son döneminde gerek modern Cumhuriyet döneminde ve de modernite sonrası dönemde roman bize hep ayna tutacak gibi gözüküyor.

Çok teşekkür ediyorum. Vakte de riayet ettiğiniz için ayrıca şükranlarımı ifade ediyorum.

Şimdi bir diğer tebliğcimiz "Türk Sinemasında Anadolu Kadını." Gülşah Nezaket Maraşlı. Kendisi yönetmen ve senarist. Tabii Anadolu kadını da geleneksel Müslüman kimliği ile orada yer aldığı için kongremizde bir başlık olarak yer alıyor.

Buyursunlar efendim.